



رویکرد علم سنجی به مطالعات بانکداری اسلامی

میثم عاقلی^۱، اسماعیل محبی کندسری^۲، فهیمه یوسفی^۳، مینا مسلمی کویری^۴

^۱ اگره مدیریت، واحد اشکذر، دانشگاه آزاد اسلامی، اشکذر، ایران

^۲ دانشجوی دکترای مدیریت بازرگانی (بازاریابی)، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران،

^۳ کارشناس ارشد، مدیریت کسب و کار، گرایش استراتژی، پیام نور ساری، مازندران، ایران.

^۴ مدیریت صنعتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، یزد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۲۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۲۲

چکیده

هدف: بررسی مطالعه تحلیلی بانکداری اسلامی از سال ۱۹۸۵ تا ۲۰۲۴ و ارائه تصویری جامع از تولیدات علمی و ترسیم نقشه هم‌رخدادی واژگان این حوزه بر اساس مقالات نمایه شده در پایگاه اسکوپوس است.

روش‌شناسی: پژوهش از نوع کاربردی علم‌سنجی است که با استفاده از شاخص‌های انسانی و تحلیل شبکه انجام شده است با مراجعه به پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس و جستجو در حوزه بانکداری اسلامی تعداد ۱۳۷۸۳ منبع شناسایی شد و در نهایت تعداد ۱۱۵۷ منبع مورد تحلیل قرار گرفت، داده‌ها از ۱۹۸۵ تا ۲۰۲۴ و از نرم‌افزار VOSwiver استفاده شد.

یافته‌ها: نشان می‌دهند که از سال ۲۰۱۵ به بعد تولیدات علمی این حوزه دوران رشد خود را آغاز کرده و در سال ۲۰۲۱ به حداکثر تعداد مقالات رسیده است. در واقع این روند رشد در سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۲ به حداکثر رسیده است همچنین پرکارترین محقق به حسن محمد کبیر (۱۸ مقاله)، حسن روسنی بت با ۱۱ مقاله تعلق گرفت. همچنین در حوزه بانکداری اسلامی هستند که بیشترین تمرکز موتور بر روی موضوعات مالی اسلامی، سودآوری اسلامی، بانکداری و مالی اسلامی، رشد اقتصادی، توسعه پایدار، اثرات اقتصادی و اجتماعی، حاکمیت شرکتی سوق پیدا کرده است. رویکرد مطالعات بانکداری اسلامی و توجه به نقشه و خروج جستجو به فرد جزو را که در جلسه جستجو اتفاق می‌افتد متمرکز شده است.

نتیجه‌گیری: بررسی محتوای منابع اطلاعاتی تولیدشده در حوزه بانکداری اسلامی می‌تواند به شناسایی روند تولیدات علمی و تغییر پارادایم مطالعات در این حوزه کمک کند و نقشه راهی برای تولیدات بعدی در این حوزه باشد.

واژه‌های کلیدی: بانکداری اسلامی، بانک، اسلامی، علم‌سنجی، پایگاه استنادی اسکوپوس

مقدمه

بانکداری اسلامی به عنوان یکی از نظام‌های مالی که بر مبنای اصول و احکام شریعت اسلامی بنا شده، در دهه‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین موضوعات در حوزه مالی و اقتصادی جهان تبدیل شده است (آندسپا^۱ و همکاران، ۲۰۲۴). این نوع بانکداری که بر اصولی همچون منع ربا (بهره)، مشارکت در سود و زیان، ممنوعیت قمار و غرر و الزام به فعالیت‌های اقتصادی حلال استوار است، تلاش می‌کند تا ضمن ارائه خدمات مالی و بانکی، اصول اخلاقی و دینی را رعایت کند (پالا^۲ و همکاران، ۲۰۲۴). بانکداری اسلامی با استفاده از قراردادهای و ابزارهای مالی خاصی همچون مشارکت، مضاربه، مرابحه، اجاره و استصناع، نیازهای مالی مشتریان را تأمین کرده و در عین حال، با قوانین شرعی اسلام سازگاری دارد (آودوکیک^۳ و همکاران، ۲۰۲۴).

اهمیت و ضرورت تحقیق در زمینه بانکداری اسلامی به دلیل تأثیرات گسترده‌ای که این نظام بر توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع اسلامی دارد، آشکار است. بانکداری اسلامی می‌تواند با ارائه محصولات و خدمات مالی که با احکام شریعت سازگار هستند، اعتماد و رضایت مشتریان را جلب کرده و در نتیجه به افزایش سرمایه‌گذاری‌ها و رشد اقتصادی کمک کند. این نوع بانکداری همچنین می‌تواند به عنوان یک الگوی موفق در کشورهای غیر اسلامی نیز مورد استفاده قرار گیرد و به توسعه و گسترش عدالت اقتصادی کمک کند. با این حال، بانکداری اسلامی با چالش‌ها و موانع متعددی روبرو است که نیاز به تحقیق و بررسی دقیق دارند (هانیک^۴ و همکاران، ۲۰۲۳). یکی از چالش‌های اصلی بانکداری اسلامی، تفاوت‌های موجود بین سیستم‌های قانونی و مقرراتی کشورهای مختلف است (اقبال^۵ و همکاران، ۲۰۲۴). قوانین و مقررات بانکی در کشورهای مختلف ممکن است با اصول و قواعد بانکداری اسلامی سازگار نباشند و این موضوع می‌تواند به ایجاد موانع و مشکلات اجرایی منجر شود. از دیگر چالش‌های بانکداری اسلامی می‌توان به کمبود تخصص و دانش فنی در این زمینه، رقابت شدید با بانکداری سنتی، مشکلات مربوط به ارزیابی و مدیریت ریسک و نیاز به توسعه زیرساخت‌های مالی و بانکی اشاره کرد (جان^۶ و همکاران، ۲۰۲۳).

با وجود این چالش‌ها، بانکداری اسلامی دارای پتانسیل بالایی برای رشد و توسعه است. افزایش آگاهی و تمایل جوامع اسلامی به استفاده از خدمات بانکی سازگار با اصول شرعی، افزایش سرمایه‌گذاری‌ها و تأمین مالی اسلامی، توسعه و گسترش ابزارها و محصولات مالی اسلامی و تلاش برای هماهنگی و همکاری بین‌المللی در این زمینه، از جمله عواملی هستند که می‌توانند به توسعه و رشد بانکداری اسلامی کمک کنند (مرشد^۷ و همکاران، ۲۰۲۴). علاوه بر این، تحقیق و بررسی در زمینه بانکداری اسلامی می‌تواند به شناسایی و حل مشکلات و چالش‌های موجود کمک کرده و به توسعه این نوع بانکداری کمک کند (آلشتتر^۸ و همکاران، ۲۰۲۳). بانکداری اسلامی به عنوان یک نظام مالی که بر پایه اصول و احکام شریعت اسلامی بنا شده است، دارای مزایا و پتانسیل‌های زیادی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع اسلامی و غیر اسلامی است (حسن^۹ و همکاران، ۲۰۲۴).

با این حال، این نوع بانکداری با چالش‌ها و موانع متعددی نیز روبرو است که نیاز به تحقیق و بررسی دقیق و جامع دارند. توسعه و گسترش بانکداری اسلامی نیازمند تلاش‌ها و همکاری‌های بین‌المللی، ارتقای تخصص و دانش فنی و تقویت زیرساخت‌های مالی و بانکی است (نابلا^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۳). اکنون پژوهش‌های بی‌شماری در زمینه بانکداری اسلامی انجام شده؛ اما پژوهش

۱ Andespa

۲ Pala

۳ Avdukic

۴ Hanic

۵ Morshed

۶ Jan

۷ Iqbal

۸ Alshater

۹ Hassan

۱۰ Nabella

جامعی که بتواند به ارائه دید جامعی از وضعیت پژوهشی و روندهای جاری این حوزه از دانش بپردازد، وجود ندارد. به همین منظور این مطالعه به دنبال ارائه چارچوبی جامع از وضعیت پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه بانکداری اسلامی است. مروری بر ادبیات پژوهشی نشان داد که مطالعه جامعی که بتواند روندهای بانکداری اسلامی و فعالیت‌های محققان در این زمینه را رصد کند، وجود ندارد. به همین دلیل این تحقیق، درصدد بررسی وضعیت پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه بانکداری اسلامی طی سال‌های ۱۹۸۵ تا ۲۰۲۴ میلادی است. برای این منظور از جدیدترین تکنیک‌های علم‌سنجی استفاده شد. هدف اصلی تحلیل روابط میان فردی بین متغیرهاست. گاهی این متغیرها، انسانی و گاهی متغیرهای دیگری نظیر تعداد مقاله‌های علمی منتشرشده در یک حوزه خاص است.

با توجه به موارد عنوان‌شده، هدف اصلی این مطالعه، مرور پژوهش‌هایی است که در بین سال‌های ۱۹۸۵ تا ۲۰۲۴ میلادی در پایگاه اسکوپوس^۱ منتشر و نمایه شده‌اند برای ارائه دیدی کلی از این حوزه علمی است. در این مقاله پژوهش‌های انجام‌شده در سراسر جهان با نگاهی کلی مورد مطالعه قرار گرفت تا مشخص شود موضوعات و علایق پژوهشی در این حوزه به چه سمت و سویی سوق پیدا کرده است. محققان با این کار قصد دارند مرزهای دانش در این زمینه را نشان بدهند؛ بنابراین این مطالعه با استفاده از روش تحلیل شبکه‌های اجتماعی به دنبال توصیف و بررسی ساختار دانش و روابط در حوزه بانکداری اسلامی است. تا بدین وسیله افقی فراوری محققان حوزه بانکداری اسلامی قرار دهد. در این پژوهش‌ها محققان با استفاده از روش تجزیه و تحلیل شبکه‌های اجتماعی اقدام به بررسی مقالات موجود در این زمینه‌ها کردند و با شناسایی روندهای موجود به تعیین مواردی چون کشورهای دارای بیشترین مقاله، دانشگاه‌ها مؤسسات تولیدکننده مقاله‌ها و مواردی دیگر پرداختند. مروری بر ادبیات پژوهشی در حوزه بانکداری اسلامی نشان می‌دهد که پژوهش‌ها در این حوزه نیز همانند بسیاری از حوزه‌های علوم انسانی، به صورت کلی و در دانشگاه، به صورت جزئی، به حدی رسیده که می‌توان ادعا کرد که هم‌اینک نیازمند مروری جامع و کتاب‌شناختی با استفاده از رویکردهای جدید هستیم.

انجام پژوهش‌های کلان و کل‌نگر در حوزه‌های مختلف دانش بشری بیانگر وضعیت موجود آن رشته است و می‌تواند یکی از راه‌های آشنایی با روندها و آینده پژوهشی آن رشته قلمداد شود. این امر چراغ راهی برای محققان و پژوهشگران است تا بتوانند با وضعیت فعلی و کاستی‌های تحقیقاتی در حوزه‌های خاص آشنا شوند. این پژوهش‌ها اگر با پیشرفت‌های تکنولوژیکی همراه شوند و در اجرای آن‌ها از ابزارها و نرم‌افزارهای جدیدی چون تحلیل شبکه‌های اجتماعی، استفاده شود نتایج به‌دست‌آمده از تجزیه و تحلیل داده‌ها در مقیاس کلان نه تنها مورد استفاده محققان و اساتید و دانشجویان خواهد بود، بلکه فرصتی مناسب برای همکاری با تصمیم‌گیرندگان و سیاست‌گذاران بالادستی حوزه پژوهشی موردنظر فراهم می‌کند تا با دیدی جامع بتوانند در حوزه تخصصی مورد نظر به تصمیم‌گیری و ارائه راهکار بپردازند. با وجود اینکه پژوهش‌های متعددی در حوزه بانکداری اسلامی انجام شده؛ اما تاکنون پژوهش جامعی که بتواند بادی علم‌سنجی و تحلیل کتاب‌شناختی پژوهش‌های این حوزه را بررسی کند انجام نشده است؛ لذا جای پژوهش کتاب‌شناختی و مروری جامع به‌منظور ارائه دیدی وسیع از وضعیت جاری و روندهای پژوهشی موجود این رشته خالی است. آشنایی محققان، دانشجویان و اساتید با آخرین یافته‌های تحقیقاتی در زمینه بانکداری اسلامی، می‌تواند نقش مؤثر و روشنگری در اجرای پژوهش‌های آتی ایفا کند. با توجه به موارد بالا، هدف اصلی از انجام این پژوهش بررسی تولیدات علمی در حوزه بانکداری اسلامی به‌منظور ارائه یک‌چشم انداز جامع از تحولات علمی این رشته است به پرسش‌های زیر پاسخ دهد.

پرسش ۱: چه نوع مدارک و چه تعدادی در حوزه بانکداری اسلامی در پایگاه اسکوپوس تولید شده است؟

پرسش ۲: نویسندگان پر تولید در حوزه بانکداری اسلامی چه کسانی هستند؟

پرسش ۳: بیشترین تعداد استناد مقالات در نشریات یافته‌های علمی پژوهشگران حوزه بانکداری اسلامی کدام‌اند؟

- پرسش ۴: کشورهای پیشرو در حوزه بانکداری اسلامی چه کشورهایی هستند؟
- پرسش ۵: برترین مجلات در حوزه بانکداری اسلامی در حوزه بین الملل کدامند؟
- پرسش ۶: نقشه هم رخدادی واژگان در حوزه بانکداری اسلامی کدام است؟
- پرسش ۷: نقشه زوج کتابشناسی کشورها در حوزه بانکداری اسلامی کدام است؟

مبانی نظری

بانکداری

بانکداری به مجموعه فعالیت‌ها و خدماتی گفته می‌شود که توسط مؤسسات مالی به نام بانک‌ها ارائه می‌شود. بانک‌ها نقش حیاتی در اقتصادهای مدرن ایفا می‌کنند و وظایف متعددی از جمله جمع‌آوری سپرده‌ها، اعطای وام، مدیریت سرمایه‌گذاری‌ها و ارائه خدمات مالی متنوع را بر عهده دارند. بانک‌ها به عنوان واسطه‌های مالی، منابع مالی را از افرادی که دارای مازاد نقدینگی هستند به کسانی که نیاز به منابع مالی دارند، انتقال می‌دهند. این فرآیند نقش مهمی در پویایی اقتصادی و رشد اقتصادی ایفا می‌کند (غفاری و همکاران، ۱۴۰۳). یکی از مهم‌ترین خدمات بانکی، جمع‌آوری سپرده‌ها است. بانک‌ها با ارائه حساب‌های جاری، پس‌انداز و سپرده‌های مدت‌دار، به افراد و شرکت‌ها امکان می‌دهند تا پول‌های خود را به صورت امن نگهداری کنند. این سپرده‌ها می‌توانند به عنوان پایه‌ای برای اعطای وام‌ها و اعتبارات بانکی مورد استفاده قرار گیرند. به علاوه، بانک‌ها با ارائه سود به سپرده‌گذاران، انگیزه‌ای برای پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایجاد می‌کنند.

اعطای وام یکی دیگر از خدمات اصلی بانک‌ها است. بانک‌ها با استفاده از سپرده‌های جمع‌آوری شده، وام‌هایی به افراد، شرکت‌ها و دولت‌ها اعطا می‌کنند. این وام‌ها می‌توانند به منظور خرید خانه، خودرو، سرمایه‌گذاری در کسب‌وکار یا تأمین نیازهای مالی دیگر استفاده شوند. بانک‌ها با ارزیابی دقیق وام‌گیرندگان و تعیین نرخ بهره مناسب، ریسک اعتباری را مدیریت می‌کنند و اطمینان حاصل می‌کنند که منابع مالی به صورت مؤثری تخصیص داده شود. بانک‌ها همچنین نقش مهمی در مدیریت سرمایه‌گذاری‌ها ایفا می‌کنند. آن‌ها می‌توانند به عنوان واسطه بین سرمایه‌گذاران و بازارهای مالی عمل کنند و خدماتی مانند مدیریت صندوق‌های سرمایه‌گذاری، مشاوره مالی و خرید و فروش اوراق بهادار را ارائه دهند. این خدمات به افراد و شرکت‌ها کمک می‌کند تا بهترین استراتژی‌های سرمایه‌گذاری را انتخاب کنند و به بهبود بازده سرمایه‌گذاری‌های خود بپردازند (خلیلی، ۱۴۰۲). بانک‌ها علاوه بر این، خدمات مالی متنوعی را ارائه می‌دهند که شامل صدور کارت‌های اعتباری و بدهی، ارائه خدمات پرداخت الکترونیکی، مدیریت ریسک‌های مالی و ارائه بیمه‌های مالی می‌شود. این خدمات به افراد و کسب‌وکارها کمک می‌کند تا از طریق استفاده از فناوری‌های نوین، معاملات مالی خود را به صورت سریع و امن انجام دهند و ریسک‌های مالی را کاهش دهند (کاظم زاده و همکاران، ۱۴۰۲).

یکی از جنبه‌های مهم بانکداری، تنظیم و نظارت قانونی است. بانک‌ها تحت نظارت شدید مقامات مالی و بانکی قرار دارند و باید قوانین و مقررات مشخصی را رعایت کنند. این نظارت‌ها به منظور حفظ ثبات مالی و جلوگیری از بحران‌های مالی انجام می‌شود. بانک‌های مرکزی نقش مهمی در تنظیم سیاست‌های پولی و نظارت بر فعالیت‌های بانکی ایفا می‌کنند. آن‌ها با استفاده از ابزارهای مالی مختلف مانند نرخ بهره، کنترل نقدینگی و مقررات سرمایه‌ای، سعی در حفظ استحکام سیستم بانکی و ثبات اقتصادی دارند. تحولات فناوری نیز تأثیرات قابل توجهی بر بانکداری داشته است. با ظهور بانکداری الکترونیکی و اینترنتی، مشتریان می‌توانند به راحتی از خدمات بانکی از طریق اینترنت و تلفن‌های همراه استفاده کنند.

این تحولات منجر به افزایش کارایی و کاهش هزینه‌های عملیات بانکی شده و امکان دسترسی به خدمات مالی را برای بخش‌های گسترده‌تری از جامعه فراهم کرده است. با این حال، این تحولات نیز چالش‌های جدیدی مانند امنیت سایبری و حفاظت از اطلاعات مشتریان را به همراه داشته است. در نهایت، بانکداری نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی دارد. بانک‌ها با تأمین مالی پروژه‌های توسعه‌ای، حمایت از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، ایجاد اشتغال و تسهیل تجارت بین‌المللی به توسعه اقتصادی

کمک می‌کنند. آن‌ها با ایجاد فرصت‌های سرمایه‌گذاری و ارائه خدمات مالی به افراد و شرکت‌ها، نقش مهمی در بهبود رفاه اقتصادی و اجتماعی ایفا می‌کنند. با توجه به این اهمیت، بانک‌ها همواره باید به دنبال نوآوری و بهبود خدمات خود باشند تا بتوانند به نیازهای متغیر جامعه پاسخ دهند و به توسعه پایدار اقتصادی کمک کنند (کاظم زاده و همکاران، ۱۴۰۲).

بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی به نظامی از بانکداری اطلاق می‌شود که بر اساس اصول و قوانین شریعت اسلامی تنظیم و اجرا می‌شود و به دنبال تأمین اهداف اقتصادی و مالی با رعایت ارزش‌های اسلامی است. این سیستم از طریق پیروی از اصول فقهی اسلامی و اصول اخلاقی، به شکلی متفاوت از سیستم‌های بانکی سنتی عمل می‌کند. در بانکداری اسلامی، استفاده از ربا یا بهره به‌طور کلی ممنوع است و به جای آن، درآمدها از طریق قراردادهای مالی مشروع و مبتنی بر همکاری و شراکت کسب می‌شود. این سیستم به دنبال تأمین عدالت، شفافیت و توزیع عادلانه ثروت در جامعه است. مبنای اصلی بانکداری اسلامی بر پرهیز از ربا استوار است. ربا به معنای دریافت بهره یا سود اضافی از قرض‌ها و وام‌ها است که در بانکداری اسلامی به دلیل عدم رعایت اصول عدل و انصاف، ممنوع می‌باشد. به جای استفاده از ربا، بانکداری اسلامی از ابزارها و قراردادهای مالی متنوعی مانند مضاربه، مشارکت، مزارعه و اجاره استفاده می‌کند. در این روش‌ها، بانک و مشتریان به شکلی همکاری و بر اساس شراکت در سود و زیان، تعامل می‌کنند. برای مثال، در قرارداد مضاربه، بانک به عنوان سرمایه‌گذار به مشتری سرمایه می‌دهد و سود حاصل از سرمایه‌گذاری بر اساس توافق قبلی تقسیم می‌شود. در قرارداد مشارکت، هر دو طرف در سود و زیان پروژه شریک هستند و در قرارداد اجاره، بانک مالک دارایی است و آن را به مدت معین اجاره می‌دهد (خالوزاده، ۱۴۰۲).

نظام بانکداری اسلامی همچنین بر مبنای اصول دیگر شریعت اسلامی مانند غبن (عدم اطلاع کامل طرفین از ارزش واقعی کالا) و قمار (بازی‌های غیر مطمئن و تصادفی) طراحی شده است. به علاوه، بانک‌ها باید از معاملات و فعالیت‌های تجاری که با اصول اسلامی مطابقت ندارند، خودداری کنند. برای مثال، بانکداری اسلامی به شدت از سرمایه‌گذاری در صنایع مربوط به الکل، قمار و کالاهای حرام مانند گوشت خوک پرهیز می‌کند (غفاری و همکاران، ۱۴۰۳).

در ایران، بانکداری اسلامی به صورت گسترده‌ای و با تأسیس بانک‌های اسلامی در پی پیروزی انقلاب اسلامی به مرحله اجرا درآمد. این تحول به منظور تطبیق سیستم بانکی کشور با اصول اسلامی و ایجاد یک سیستم مالی که با اصول شرع تطابق داشته باشد، صورت گرفت. بانک مرکزی ایران به عنوان نهاد نظارتی بر تطابق فعالیت‌های بانکی با اصول شریعت اسلامی، قوانین و مقررات لازم را تدوین و اجرا کرده است. ابزارهای مالی در بانکداری اسلامی شامل قراردادهای مختلفی هستند که به شکل‌های متنوعی برای تأمین مالی و سرمایه‌گذاری استفاده می‌شوند.

به عنوان مثال، در قرارداد فروش اقساطی، بانک کالای موردنظر را خریداری کرده و آن را به صورت اقساطی به مشتری می‌فروشد و سود حاصل از فروش به شکل نرخ مشخص دریافت می‌شود. همچنین، در قرارداد اجاره به شرط تملیک، بانک دارایی را به مدت معین اجاره می‌دهد و در پایان دوره، مشتری می‌تواند دارایی را خریداری کند. این ابزارها به گونه‌ای طراحی شده‌اند که هم نیازهای مالی و اقتصادی مشتریان را برآورده کنند و هم با اصول اسلامی همسو باشند. بانکداری اسلامی در ایران و دیگر کشورهای اسلامی به عنوان یک سیستم مالی مبتنی بر اصول اخلاقی و عدالت، تلاش می‌کند تا ضمن ارائه خدمات مالی، به تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی نیز کمک کند. این نظام به ویژه در حوزه‌هایی مانند تأمین مالی پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی، کاهش فقر و نابرابری‌های اقتصادی و تشویق به سرمایه‌گذاری‌های اخلاقی و پایدار نقش مؤثری ایفا می‌کند. به عنوان مثال، قرض الحسنه که نوعی وام بدون بهره است، به افراد نیازمند ارائه می‌شود تا به آن‌ها کمک کند بدون اینکه به مشکلات مالی ناشی از پرداخت بهره مواجه شوند (خلیلی، ۱۴۰۲).

با این حال، بانکداری اسلامی با چالش‌هایی نیز مواجه است. تطبیق دقیق قوانین اسلامی با نیازهای مدرن اقتصادی، طراحی و

اجرای ابزارهای مالی جدید که همزمان با اصول شرعی سازگار باشند و مقابله با مشکلات عملیاتی و اجرایی از جمله مسائلی هستند که این نظام با آن‌ها روبروست. به علاوه، نیاز به آموزش و آگاهی بخشی بیشتر به مشتریان و فعالان اقتصادی در خصوص اصول و مفاهیم بانکداری اسلامی نیز از جمله مواردی است که می‌تواند به بهبود عملکرد این سیستم کمک کند. در نهایت، بانکداری اسلامی به عنوان یک نظام مالی ویژه و متفاوت، تلاش دارد تا ضمن تأمین نیازهای مالی و اقتصادی، به تحقق اهداف عدالت اجتماعی، توسعه پایدار و رشد اقتصادی سالم نیز کمک کند. این سیستم با استفاده از اصول اخلاقی و شریعت اسلامی، به دنبال ایجاد تعادل و شفافیت در بازارهای مالی و بهبود وضعیت اقتصادی جوامع اسلامی است (خالوزاده، ۱۴۰۲).

همچنین بیش از ۵۶۰ بانک و بیش از ۱۹۰۰ صندوق سرمایه‌گذاری مشترک در سراسر جهان وجود دارند که از اصول اسلامی پیروی می‌کنند. طبق گزارش سال ۲۰۲۲ شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی (ICD) و Refinitiv، بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱ ارزش دارایی‌های مالی اسلامی از ۲/۱۷ تریلیون دلار به حدود ۴ تریلیون دلار رسیده است و پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۲۶ به ۵/۹ تریلیون دلار افزایش یابد. بر اساس گزارش رتبه‌بندی اس‌اند‌پی گلوبال، صنعت مالی اسلامی جهانی در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ به دلیل افزایش انتشار اوراق قرضه و تداوم بهبود اقتصادی در بازارهای مالی رشد کرده است. دارایی‌های اسلامی نیز علیرغم همه‌گیری، در سال ۲۰۲۰ بیش از ۱۰ درصد افزایش یافته‌اند. (آودوکیچ^۱ و همکاران، ۲۰۲۴).

بانکداری اسلامی در ایران

بانکداری اسلامی در ایران به نظامی از بانکداری اطلاق می‌شود که بر اساس اصول و قوانین شریعت اسلامی تنظیم و اجرا می‌شود. این سیستم مالی به منظور رعایت اصول اخلاقی و جلوگیری از ربا (سود در قرض)، تأکید زیادی بر عدالت، شفافیت و توزیع عادلانه ثروت دارد. مبنای اصلی بانکداری اسلامی بر عدم استفاده از بهره یا ربا استوار است، به طوری که در معاملات و قراردادهای بهره یا سود به معنای سنتی آن جایی ندارد و به جای آن از روش‌های دیگری برای کسب درآمد استفاده می‌شود (غفاری و همکاران، ۱۴۰۳). در بانکداری اسلامی، تمامی فعالیت‌های مالی و اعتباری باید مطابق با اصول فقهی و قوانین شرعی انجام شود. این سیستم از ابزارهای مالی مختلفی مانند مضاربه، مزارعه، مشارکت و اجاره استفاده می‌کند.

به عنوان مثال، در قرارداد مضاربه، بانک به عنوان سرمایه‌گذار و مشتری به عنوان کارآفرین عمل می‌کند و سود حاصل از سرمایه‌گذاری به نسبت توافق شده تقسیم می‌شود. در قرارداد مشارکت، هر دو طرف در سود و زیان پروژه شریک هستند و در قرارداد اجاره، بانک مالک دارایی است و آن را به مدت مشخصی اجاره می‌دهد. در ایران، بانکداری اسلامی به صورت رسمی و گسترده و با تأسیس بانک‌های اسلامی در پی پیروزی انقلاب اسلامی به اجرا درآمد. در این دوره، قوانین و مقرراتی برای تطبیق سیستم بانکی کشور با اصول اسلامی تدوین و اجرا شد. به ویژه، بانک مرکزی ایران نقش حیاتی در نظارت بر تطابق عملیات بانکی با اصول شریعت اسلامی و ارائه چارچوب‌های قانونی برای این منظور دارد (خلیلی، ۱۴۰۲).

از مهم‌ترین ویژگی‌های بانکداری اسلامی در ایران، استفاده از ابزارهای مالی و سرمایه‌گذاری است که به جای بهره‌برداری از پول، به سودهای مشروع متکی هستند. به عنوان نمونه، در قرارداد خرید و فروش، بانک می‌تواند کالاها یا خدمات را به صورت قسطی بفروشد و سود حاصل از این معاملات را دریافت کند، بدون اینکه از بهره‌برداری مستقیم از سرمایه‌های مشتریان استفاده کند. همچنین، بانکداری اسلامی در ایران با هدف تأمین مالی پروژه‌های اقتصادی و اجتماعی مطابق با اصول عدالت و توسعه پایدار طراحی شده است. این نظام مالی به توسعه و بهبود وضعیت اقتصادی کشور و به ویژه کاهش فقر و نابرابری‌های اقتصادی کمک می‌کند. با استفاده از روش‌هایی مانند قرض الحسنه، بانک‌ها می‌توانند منابع مالی را به افرادی که نیازمند و واجد شرایط هستند، بدون اخذ بهره قرض دهند. در نهایت، بانکداری اسلامی در ایران با وجود پیشرفت‌ها و موفقیت‌هایی که در زمینه‌های مختلف اقتصادی

و مالی داشته، با چالش‌ها و مشکلاتی نیز مواجه است. تطبیق دقیق قوانین اسلامی با نیازهای مدرن اقتصادی و ایجاد ابزارهای مالی نوین که هم‌زمان با اصول شریعت سازگار باشند، ازجمله مسائل پیش روی این سیستم است. به‌طورکلی، بانکداری اسلامی در ایران به عنوان یک سیستم مالی خاص و متفاوت با سیستم‌های بانکی سنتی، تلاش می‌کند تا به توسعه اقتصادی پایدار و برقراری عدالت مالی در جامعه کمک کند (کاظم زاده و همکاران، ۱۴۰۲).

پیشینه پژوهش

با توجه به جستجوهای که در منابع چاپی و الکترونیکی صورت گرفت مشخص شد، تاکنون پژوهشی که با استفاده از روش علم‌سنجی به بررسی بانکداری اسلامی پرداخته، انجام نشده است. لذا در ادامه تعدادی از مطالعاتی که در سایر حوزه‌ها با استفاده از رویکردهای علمی سنجی صورت گرفته، پرداخته شده است:

فروزیا (۱۴۰۳) به بررسی ویژگی‌های بانکداری اسلامی در قانون ایران پرداخته که بانکداری اسلامی به عنوان یک نظام مالی، نه تنها به دنبال تامین نیازهای مالی جامعه است، بلکه سعیدارد تا با ایجاد محیطی اخلاقی و منطبق بر اصول اسلامی، به توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی کمک کند. این نظام می‌تواند به عنوان الگویی برای دیگر نظام‌های مالی در جهان مطرح شود که به دنبال ادغام ارزشهای اخلاقی و اجتماعی با فعالیتهای اقتصادی هستند. بدین ترتیب، بانکداری اسلامی نه تنها یک‌بازار مالی است، بلکه یک فلسفه زندگی است که بر مبنای عدالت، همکاری و احترام به اصول اخلاقی بنا شده است.

صفری گزالی و همکاران (۱۴۰۳) به بررسی بانکداری اسلامی در حکمرانی متعالی؛ رهیافت انتقادی به الگوی معاصر پرداخته که بانکداری اسلامی در حکمرانی متعالی نوعی بانکداری یا فعالیت بانکی است که با احکام اسلام همخوانی دارد و در قالب اقتصاد اسلامی تعریف می‌شود. بانک‌ها با در اختیار داشتن بخش عمده‌ای از پول کشور، نقش بسیار مهمی در اقتصاد جامعه و حکومت اسلامی بازی می‌کنند. بانکداری اسلامی بر مبنای مفاهیم اسلام و حکمرانی متعالی بنا نهاده شده است. حکمرانی متعالی در کنار توجه به مسائل معنوی و روحی انسان را به مسائل اقتصادی نیز ترغیب می‌کند. در این پژوهش با بهرمندی از آیات قرآن و تحقیقات پیشین، مولفه‌های بانکداری اسلامی در حکمرانی متعالی ارائه شده و اهمیت بانکداری اسلامی با محوریت عدالت اقتصادی، رشد اقتصادی، استقلال اقتصادی و سرمایه اجتماعی در حکمرانی متعالی بیان گردیده و با بهره‌گیری از این موارد رهیافتی انتقادی به الگوی معاصر بیان شده است.

خلیلی (۱۴۰۲) به بررسی بانکداری اسلامی و رهنمودهای آن در ایران پرداخته که منظور از بانکداری اسلامی نوعی سیستم بانکداری است، که مبتنی بر قوانین اسلامی و نظریات اقتصاددانان و کارشناسان علوم بانکی و علمای اسلام است. در جهان امروز بانکداری اسلامی توانسته است خود را به عنوان یک سیستم مالی مقتدر مطرح کند، اکنون در بسیاری از کشورها اعم از مسلمان و غیر مسلمان نه تنها بانکداری و مالیه اسلامی در کنار نظام بانکی متداول در حال فعالیت است، بلکه در برخی موارد نیز پیشرو بوده است. در این مقاله به دنبال معرفی بانکداری اسلامی هستیم، پژوهش حاضر ابتدا به صورت اجمالی به بیان ویژگیهای اصلی بانکداری اسلامی می‌پردازد و مزایای در اختیار داشتن این ویژگی‌ها و علاوه بر آن ابزارهای کلیدی بانکداری اسلامی را معرفی می‌کنند. یکی از پیامدهای این مطالعه برای سیاست این است که بانکداری اسلامی به ثبات اقتصاد کلان هم برای کشورهای توسعه یافته و هم برای کشورهای در حال توسعه کمک می‌کند. این مقاله نشان می‌دهد که نظام بانکداری در ایران دارای مشکلاتی است، و آنگونه که انتظار می‌رفته نتوانسته را از معاملات خود حذف کند. در آخر این مقاله بیان می‌کند که در نگاهی منصفانه پیرامون بانکداری جاری در کشور، نه میتوان به صورت افراطی اظهار کرد که نشانی از بانکداری اسلامی در نظام بانکی کشور وجود ندارد و نه با ذوق زدگی میتوان گفت که آنچه در نظام بانکی کشور اجرا میشود دقیقاً همان چیزی است که بانکداری اسلامی در نظر دارد، واقعیت این است که نظام بانکداری کشور، هنوز در میانه راه قرار داد.

کاظم زاده و همکاران (۱۴۰۲) به بررسی مقایسه بانکداری اسلامی با بانکداری غیر اسلامی و راه‌های برون رفت از چالش‌ها

پرداختند که در این تحقیق به مقایسه بانکداری اسلامی و غیر اسلامی به همراه بررسی چالش‌ها و پیشنهاد راه حل پرداخته شده است. نقطه مشترک دو نظام بانکداری اسلامی و بانکداری غیر اسلامی، تاکید هر دو نظام بر فعالیت‌های سود آور و کسب بازدهی است. اختلاف اصلی آنها در تعیین سود قبل از وقوع نتیجه یا همان ربا بر میگردد که اسلام آن را مردود و حرام میداند. در این مقاله سعی شده تا در ابتدا انواع قراردادهای مورد قبول شریعت اسلام توضیح داده شود و در ادامه به ابزار مشارکتهای اسلامی از قبیل خرید دین، مضاربه، صکوک اسلامی و... بیان گردد.

احمدی و همکاران (۱۴۰۲) به نقش نظام بانکداری اسلامی و قرض الحسنه در حمایت از تولید پرداختند که نظام مالی اسلامی، شبکه‌ای از بازارهای مالی، نهادهای مالی و ابزارهای مالی است که انتقال وجوه را میان خانوارها، بنگاه‌ها و دولت بر اساس اصول اسلامی تسهیل می‌کند و زمینه را برای نیل به رشد اقتصادی فراهم می‌سازد. پژوهش حاضر با هدف نقش نظام بانکداری اسلامی و قرض الحسنه در حمایت از تولید انجام شده است. این پژوهش از حیث هدف کاربردی و از لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، توصیفی است. جامعه آماری، کلیه مدیران و معاونان بانک‌های کشور، اساتید دانشگاه‌ها و دانشجویان دکتری در رشته اقتصاد اسلامی می‌باشند. حجم نمونه توسط نمونه‌گیری تصادفی و جدول مورگان برابر ۲۰۵ نفر بدست آمد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته است که در طیف لیکرت ۵ امتیازی طراحی شده است. پرسشنامه دارای ۴ بعد و ۱۸ مولفه است که در حیطه نقش نظام بانکداری اسلامی و قرض الحسنه در حمایت از تولید تدوین گردیده است. عدالت اقتصادی، حقوق اقتصادی بین حاکمیت و ملت، ماهیت قرض الحسنه و توزیع درآمد به ترتیب دارای بارهای عاملی ۸۳/۰، ۹۵/۰، ۳۱/۰ و ۳۵/۰ می‌باشند.

اقبال^۱ و همکاران (۲۰۲۴) به بررسی عوامل تعیین کننده ثبات بانک‌های اسلامی در آسیا پرداختند که یافته‌ها حاکی از آن است که ثبات مالی گذشته، ریسک نقدینگی، ریسک وام، تورم، تولید ناخالص داخلی، اثربخشی دولت، حاکمیت قانون و کنترل فساد همگی از عوامل مهم ثبات بانک‌های اسلامی هستند. قابل ذکر است که ثبات سیاسی، صدا و پاسخگویی و کیفیت نظارتی ارتباط معنی داری نشان ندادند. احمد^۲ و همکاران (۲۰۲۴) به بررسی رفتار تغییر مصرف کننده از بانکداری متعارف به بانکداری اسلامی پرداختند که نتایج تحلیل سلسله مراتبی نشان می‌دهد که دینداری مهم‌ترین عاملی است که مشتریان را از بانکداری متعارف به بانکداری اسلامی تغییر می‌دهد و دومین عامل مهم، قیمت‌گذاری است. سایر عوامل مهم بعدی عبارتند از شهرت بانک، بازاریابی و ارتقاء، کیفیت خدمات، رفتار کارکنان بانک، رعایت شریعت، مدیریت، راحتی، سرعت و کارمزدها. در حالی که مستندات، فضا و توصیه‌ها کم‌اهمیت‌ترین عوامل برای حمایت از بانکداری اسلامی هستند.

مسکوویچ^۳ و همکاران (۲۰۲۴) به بررسی تأثیر حاکمیت اسلامی ملی و فردی بر عملکرد اجتماعی بانک‌های اسلامی پرداختند که یافته‌ها حاکی از ارتباط قوی بین حکومت اسلامی و عملکرد اجتماعی بانک‌های اسلامی است که اهمیت هیئت شریعت را در دستیابی به مقاصد نشان می‌دهد. از سوی دیگر، این تحقیق نشان داد که بانک‌های ملی ناکارآمد هستند و وجود NSB می‌تواند عملکرد اجتماعی بانک‌های اسلامی را به خطر بیندازد. نتایج این تحقیق حاکی از توصیه‌های ارزشمندی برای بانک‌های اسلامی است که مشتاق بهبود عملکرد اجتماعی خود هستند.

مرور پیشینه‌ها نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر پژوهش‌های زیادی در مورد بررسی تولیدات علمی در حوزه‌های مختلف مخصوصاً حوزه مدیریت در پایگاه‌های استنادی انجام گرفته است ولی پژوهشی که باهدف و رویکرد پژوهش حاضر را ارزیابی کند انجام نشده است.

روش پژوهش

۱ Iqbal

۲ Ahmad

۳ Meskovic

پژوهش حاضر باتوجه به هدف، از نوع کاربردی و مروری است و از طرفی می‌تواند نوعی از پژوهش‌های کتاب‌شناختی نیز قلمداد شود؛ چراکه در این پژوهش، به بررسی اطلاعات و آمارهای کتاب‌شناختی در قالبی نو پرداخته شده است. استفاده از تحلیل شبکه‌های اجتماعی برای بررسی مقالات و داده‌های با حجم بزرگ، امروزه به یک راهبرد اساسی در انجام پژوهش‌های مروری تبدیل شده است (عاقلی و همکاران، ۲۰۲۳). در پژوهش‌های مروری از نوع کتاب‌شناختی هدف اصلی تجزیه و تحلیل پژوهش‌های پیشین در یک حوزه خاص به منظور استخراج یافته‌هایی جدید است؛ بنابراین، در این نوع پژوهش، ادبیات مربوطه با دید و عینکی متفاوت مورد بازخوانی مجدد قرار می‌گیرد.

باتوجه به اینکه موضوع این پژوهش "بانکداری اسلامی" است و با توجه به طبیعت موضوع نوع روش در انواع روش‌های تحلیل محتوا و هم قرار می‌گیرد، محققان در این پژوهش با بررسی عناوین، چکیده مقالات و همچنین کلمات کلیدی در این پژوهش درصدد ارائه دیدی کلی در خصوص بانکداری اسلامی و بررسی سه دهه پژوهش در این حوزه بودند.

به منظور انجام این پژوهش، مجموعه تولیدات علمی منتشرشده طی سال‌های ۱۹۸۵ تا ۲۰۲۴ در پایگاه داده‌ای اسکوپوس با استفاده از تکنیک‌های مختلف تحلیل کتاب‌شناختی مورد بررسی قرار گرفت. جستجو در پایگاه‌های داده‌ای اسکوپوس با کلمه کلیدی "Islamic banking" یا "Islamic Bank" در کلیه متون اعلم از چکیده، کلیدواژه و متن در تاریخ ۱۵ مرداد ۱۴۰۳ انجام شد. در جستجوی اولیه تعداد ۱۳۷۸۳ رکورد که مرتبط با بانکداری اسلامی، بانک اسلامی بودند شناسایی شدند. در این مرحله، از بخش دامنه پژوهش‌ها در پایگاه داده‌ای، رکوردهای حوزه بانکداری اسلامی جدا شدند و تحلیل بر روی آن‌ها انجام شد؛ بنابراین نمونه اصلی این پژوهش از مجموعه فعالیت‌های علمی ثبت‌شده در پایگاه داده‌ای اسکوپوس که در این حوزه بودند، انتخاب شدند. بعد از پایش این مرحله، تعداد ۱۱۵۷ رکورد علمی باقی ماند که برای بررسی بیشتر وارد مرحله بعدی گزینش و انتخاب مقالات شدند. در این مرحله، عنوان و کلمات کلیدی تک‌تک مقالات مورد بررسی قرار گرفت و مقالاتی که در عنوان آن‌ها از بانکداری اسلامی استفاده نشده بود. از نمونه نهایی کنار گذاشته شد. در نهایت تعداد ۱۱۱۲ مقاله علمی شده باقیمانده مورد بررسی و تجزیه و تحلیل عمیق قرار گرفت. به عبارت دیگر حجم نمونه در این پژوهش را تعداد ۱۱۱۲ مقاله‌ای که طی سال‌های ۱۹۸۵ تا ۲۰۲۴ در پایگاه داده اسکوپوس نمایه شده‌اند تشکیل می‌دهد.

به منظور تحلیل داده‌ها و بررسی روابط بین متغیرهای مختلف استفاده شده در پژوهش‌ها از شیوه تحلیل شبکه‌های اجتماعی استفاده شد. منظور از تحلیل شبکه‌های اجتماعی، مطالعه ویژگی‌های متغیرهای مورد استفاده در پژوهش‌های مورد نظر به منظور درک روابط و تعاملات بین آنهاست. به منظور انجام تحلیل‌های شبکه‌های اجتماعی از نرم‌افزارهای مختلفی استفاده می‌شود. برای تحلیل یافته‌های این پژوهش، یکی از معروف‌ترین نرم‌افزارهای تحلیل شبکه‌های اجتماعی برای بررسی و آنالیز داده‌ها مورد استفاده قرار گرفت. این نرم‌افزار در کشور هلند توسعه یافته از ویژگی‌های آن می‌توان به قابلیت سازگاری با پایگاه داده وب آف ساینس و اسکوپوس و سایر پایگاه‌های مشهور اشاره کرد. همچنان که پیش‌تر عنوان شد در تجزیه و تحلیل شبکه اجتماعی، رابطه و ارتباط بین متغیرها و داده‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد. در این شیوه، به جای تمرکز صرف بر داده‌ها و متغیرها به کلیه ارتباطات آن‌ها با یکدیگر توجه می‌شود.

یافته‌ها

در این قسمت به خلاصه‌ای از یافته‌های مربوط به پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه بانکداری اسلامی اشاره می‌شود. پرسش ۱: چه نوع مدارک و چه تعدادی در حوزه بانکداری اسلامی در پایگاه اسکوپوس تولید شده است؟

جدول ۱: نوع منابع اطلاعاتی تولیدشده در حوزه بانکداری اسلامی

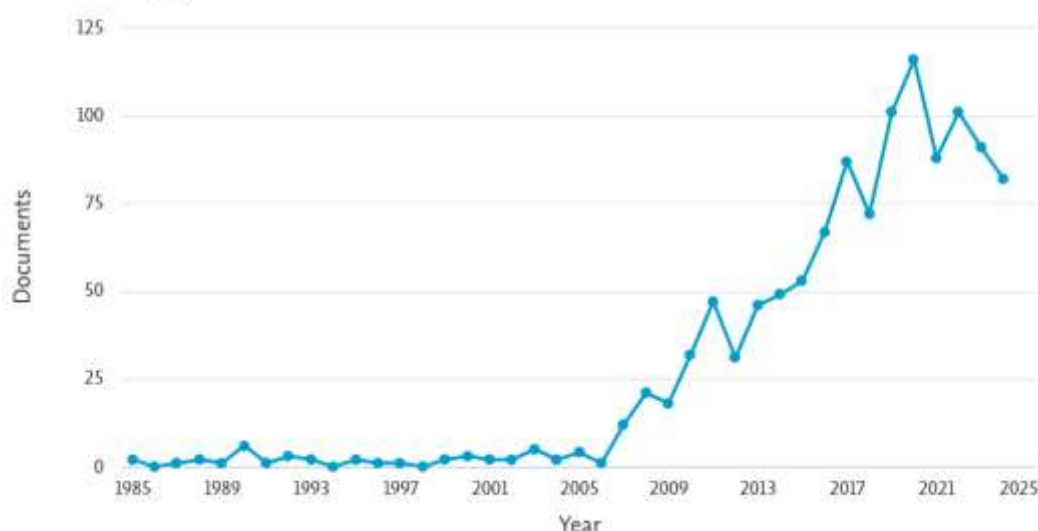
درصد از ۱۱۲۲	تعداد	نوع رکورد
۸۷/۵	۹۷۹	مقالات

کتاب‌ها	۱۴۰	۱۲/۵
کل	۱۱۱۹	۱۰۰

به‌عنوان اولین قدم، محققان به بررسی کمی تمام موارد منتشرشده در پایگاه داده‌های اسکوپوس پرداختند و مطابق آنچه در جدول شماره ۱ آمده، تعداد مقالات و کتاب‌ها را به تفکیک مشخص کردند. از مجموع ۱۱۱۹ رکورد ثبت شده، ۹۷۹ مورد (۸۷/۵ درصد) به‌صورت مقالات، ۱۴۰ (۱۲/۵ درصد) مورد کتابها ارائه شدند. مروری بر این جدول نشان می‌دهد که اهمیت مقالات در این حوزه زیاد است و بیشترین تولیدات علمی در حوزه بانکداری اسلامی به این مورد تعلق دارد.

بخش دوم سؤال یک، مربوط به تعداد مقالات منتشرشده در حوزه بانکداری اسلامی در هر سال می‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد که از سال ۲۰۰۵ به بعد تولیدات علمی این حوزه دوران رشد خود را آغاز کرده و در سال ۲۰۲۰ به حداکثر تعداد مقالات رسیده است. در واقع این روند رشد در سال‌های ۲۰۱۸، ۲۰۱۹، ۲۰۲۰، ۲۰۲۱، ۲۰۲۲ به حداکثر رسیده است.

Documents by year



نمودار ۱: تعداد مقالات منتشرشده در هر سال

پرسش ۲: نویسندگان پر تولید در حوزه بانکداری اسلامی چه کسانی هستند؟

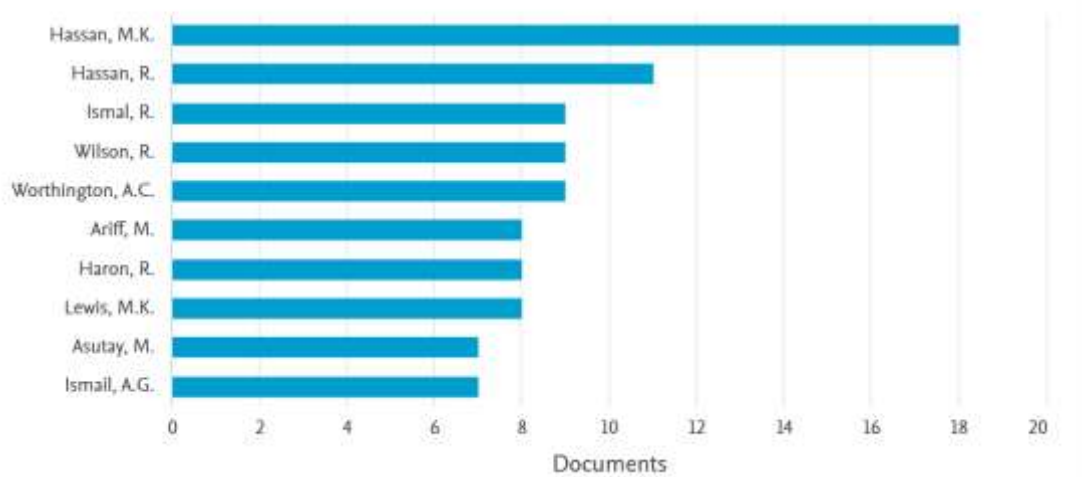
جدول ۲: پژوهشگران دارای بیشترین تعداد تولیدات علمی

نوع نویسنده	تعداد مقالات
Hassan,M.K.	۱۸
Hassan,R.	۱۱
Worthington,A.C.	۹
Wilson,R.	۹
Ismal, R.	۹
Lewis,M.K.	۸
Harnon, R.	۸
Ariff,M.	۸

در این مرحله، محققان به دنبال این بودند که مشخص شود کدام یک از نویسندگان و محققان، بیشترین تولیدات علمی را در این حوزه داشته‌اند. به همین منظور، تمام نویسندگان ۱۰۶۸ به رکورد استخراج شده از پایگاه داده مورد بررسی قرار گرفت. تجزیه تحلیل توصیفی پژوهش‌های انجام شده نشان داد که دو نویسنده تعداد ۲ مقاله در زمینه بانکداری اسلامی تولید کرده‌اند. طبق این یافته‌ها عنوان پرکارترین محقق به حسن محمد کبیر (۱۸ مقاله)، حسن روسنی بت با ۱۱ مقاله تعلق گرفت. جدول شماره ۲ لیست محققان پرکار را به تفکیک تعداد مقاله نشان داده شده است. بر اساس اطلاعات موجود تنها دو نفر از محققان موفق به تولید تعداد بیش از ۱۰ مقاله در زمینه بانکداری اسلامی شده‌اند. در شکل ۱ به صورت گرافیکی این یافته‌ها را نیز نشان می‌دهد.

Documents by author

Compare the document counts for up to 15 authors.



شکل ۱: پژوهشگران دارای بیشترین تعداد تولیدات علمی

پرسش ۳. بیشترین تعداد استناد مقالات در نشریات یافته‌های علمی پژوهشگران حوزه بانکداری اسلامی کدام‌اند؟

جدول ۳: بیشترین استنادات مقالات به ترتیب استنادها

رتبه	عنوان مقاله	نویسندگان	نام نشریه	سال	تعداد کل استناد
۱	Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions	Dwivedi Y.K. Ismagilova E. Hughes D.L. Carlson J. Filieri R. Jacobson J. Jain V. Karjaluo H. Kefi H. Krishen A.S. Kumar V. Rahman M.M. Raman R. Rauschnabel P.A. Rowley J. Salo J. Tran G.A. Wang Y.	International Journal of Information Management	2021	842
۲	Corporate Social Responsibility in Developing Countries as an Emerging Field of Study	Jamali D. Karam C.	International Journal of Management Reviews	2018	526
۳	Islamic Banks and Financial Stability: An Empirical Analysis	Čihák M. Hesse H.	Journal of Financial Services Research	2010	512
۴	Applying Stakeholder Theory in Sustainability Management: Links, Similarities,	Hörisch J. Freeman R.E. Schaltegger S.	Organization and Environment	2014	464

رتبه	عنوان مقاله	نویسندگان	نام نشریه	سال	تعداد کل استناد
	Dissimilarities, and a Conceptual Framework				
۵	Factors influencing the profitability of domestic and foreign commercial banks in the European Union	Pasiouras F. Kosmidou K.	Research in International Business and Finance	2007	443
۶	Risk in Islamic banking	Abedifar P. Molyneux P. Tarazi A.	Review of Finance	2013	437
۷	The diffusion of Internet banking among Singapore consumers	Gerrard P. Barton Cunningham J.	International Journal of Bank Marketing	2003	401
۸	How 'Islamic' is Islamic Banking?	Khan F.	Journal of Economic Behavior and Organization	2010	392
۹	The correlates of developing green supply chain management practices: Firms level analysis in Malaysia	Suryanto T. Haseeb M. Hartani N.H.	International Journal of Supply Chain Management	2018	375
۱۰	Exploring the ethical identity of Islamic Banks via communication in annual reports	Haniffa R. Hudaib M.	Journal of Business Ethics	2007	364

در جدول (۳) ۱۰ مقاله‌ای که بیشترین استناد را داشته‌اند آورده شده است که بیشترین استناد برای نویسنده دوییدی و همکاران (۲۰۲۱) با مجموع ۸۴۲ استناد در ژورنال بین‌المللی مدیریت اطلاعات به چاپ رسید.

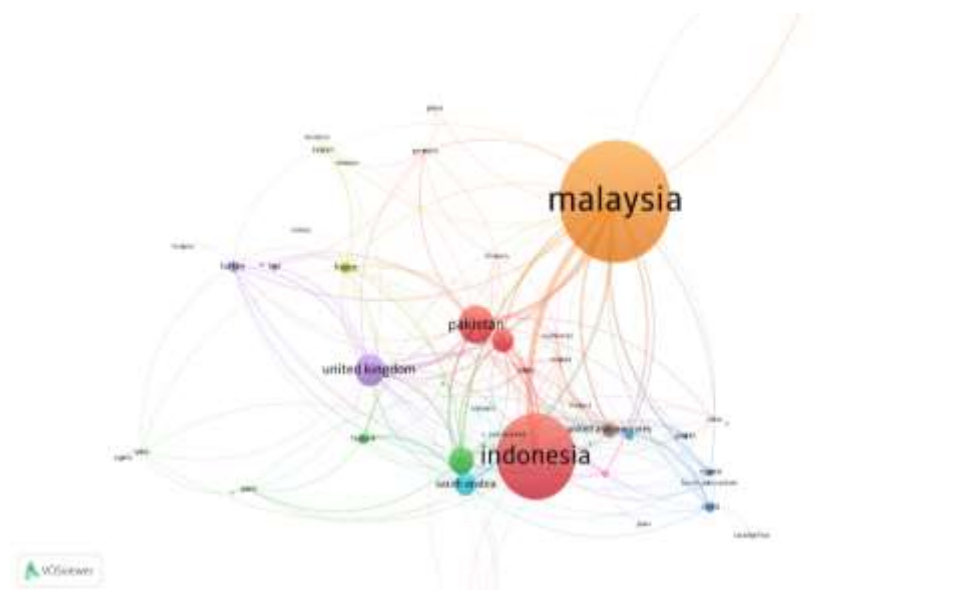
پرسش ۴: کشورهای پیشرو در حوزه بانکداری اسلامی چه کشورهایی هستند؟
در ادامه بررسی‌های توصیفی نوبت به بررسی کشورهای تولیدکننده مقاله در زمینه بانکداری اسلامی رسید. جدول شماره ۳، ده کشور برتر جهان به همراه تعداد کل مقالات منتشرشده در زمینه بانکداری اسلامی و همچنین درصد آن‌ها را طی سال‌ها به ترتیب نشان می‌دهد.

جدول ۴: کشورهای پیشرو

نام کشورها	تعداد مقالات	درصد از ۱۰۶۸
مالزی	۳۲۹	۳۱
هندوستان	۲۳۴	۲۲
پاکستان	۱۰۵	۹/۸
انگلستان	۸۸	۸/۲
امریکا	۷۴	۶/۹
استرالیا	۶۵	۶/۱
عربستان سعودی	۶۴	۵/۹
امارات	۴۴	۴/۲
فرانسه	۳۳	۳/۱

ترکیه	۳۲	۲/۸
جمع	۱۰۶۸	۱۰۰

همچنان که مشاهده می‌کنید در جدول (۴) کشورهای مالزی و هندوستان، در بالاترین رتبه ترتیب تعداد ۳۲۹ و ۲۳۴ مقاله قرار دارند؛ یعنی هر دو کشور در مجموع بیش از ۵۳ درصد مقالات تولیدی در حوزه بانکداری اسلامی به خود اختصاص داده‌اند. نکته جالب توجه اینکه برخلاف بیشتر حوزه‌ها که معمولاً کشور آمریکا در رتبه اول قرار دارد، در زمینه بانکداری اسلامی کشور مالزی با اختصاص بیش از ۳۱ درصد مقاله تولیدی به خود در رتبه اول قرار دارد. در رتبه‌های بعد پاکستان، انگلستان و امریکا به‌عنوان پنج کشور اول تولیدکننده مقاله در این زمینه قرار دارند. بر اساس جدول شماره (۴) کشور ترکیه با تولید ۳۲۲۳ مقاله معادله (۲/۸ درصد) در رتبه دهم قرار دارد و در نمودار زیر ۱۰ کشور برتر از سال ۱۹۷۰ تا ۲۰۲۴ در این رتبه‌بندی مشاهده می‌کنید.

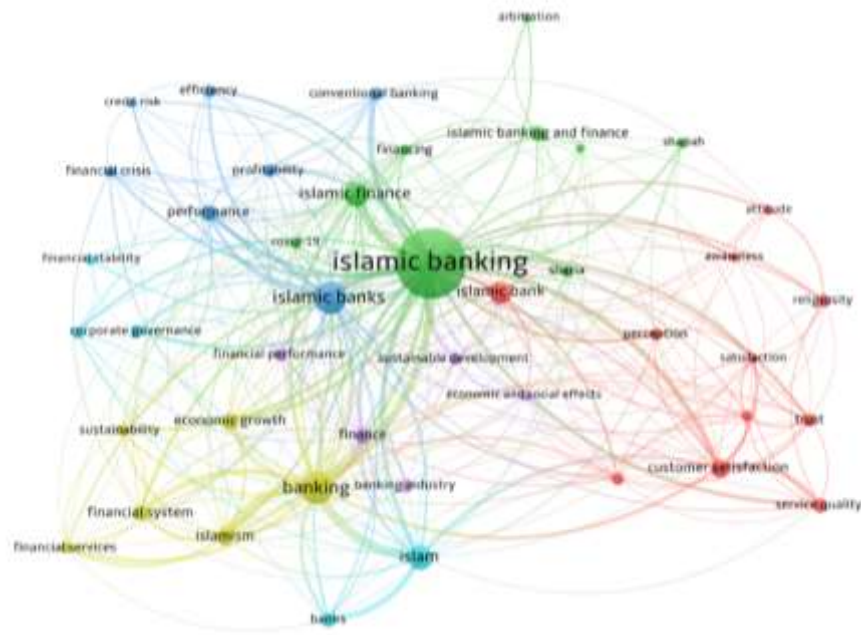


نمودار ۳: کشورهای پیشرو

پرسش ۵: برترین مجلات در حوزه بانکداری اسلامی در حوزه بین الملل کدامند؟
جدول زیر ده مجله برتر از سراسر جهان به همراه تعداد کل مقالات چاپ شده در این حوزه را نشان می‌دهند

جدول ۵: ده مجله برتر

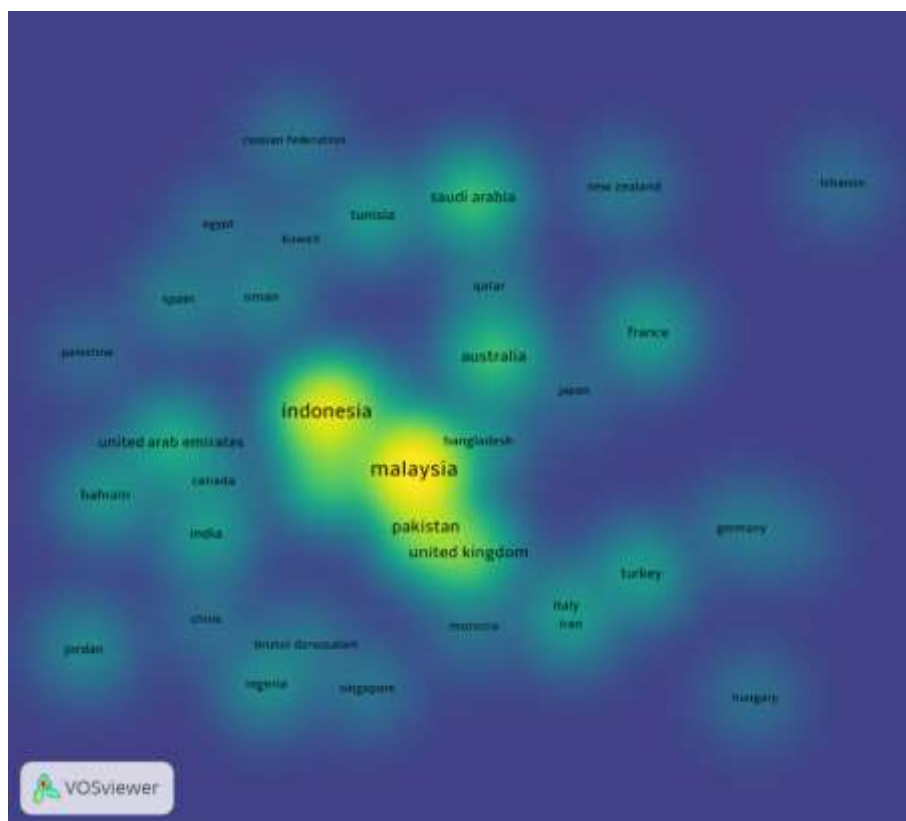
مجلات	مقاله
journal of business research	۲۵
international journal of innovation management	۱۱
business horizons	۱۱
electronic markets	۸
ieee transactions on engineering management	۸
journal of decision systems	۸
california management review	۷
international journal of entrepreneurial behaviour and research	۷



شکل ۲: نقشه هم رخدادی واژگان

همان‌طور که در شکل شماره ۱ مشاهده می‌شود، بانکداری اسلامی، مالی اسلامی، سودآوری اسلامی، بانکداری و مالی اسلامی، رشد اقتصادی، توسعه پایدار، اثرات اقتصادی و اجتماعی، حاکمیت شرکتی از جمله موضوعاتی هستند که نویسندگان در حوزه بانکداری اسلامی به آن پرداخته‌اند. این کلمات بیشترین کاربرد و استفاده را در عناوین و چکیده مقالات داشتند. بررسی دقیق‌تر شکل بالا نشان می‌دهد که این زمینه‌های تحقیقاتی جدیدی است که بیشترین اقبال را در بین محققان و نویسندگان مقالات حوزه بانکداری اسلامی به خود اختصاص دادند و این عبارات بیشترین کاربرد را در چکیده و همچنین عناوین مقالات مورد بررسی به خود اختصاص داده‌اند. همچنین نگاهی به شکل شماره ۲ نشان می‌دهد که بیشترین تحقیقات انجام‌شده در حوزه بانکداری اسلامی بوده است.

پرسش ۷: نقشه زوج کتابشناسی کشورها در حوزه بانکداری اسلامی کدام است؟



شکل ۴: نقشه چگالی زوج کتابشناسی کشورها

در این نقشه کشورهایی که بیشتر با یکدیگر در ارتباط هستند در فاصله نزدیک‌تر بهم قرار دارند و برعکس کشورهایی که ارتباط کمتری با یکدیگر دارند در فاصله دورتری از هم قرار می‌گیرند. چگالی هر کشور نیز بر اساس تعداد رخداد آن، تعداد گره‌های مجاور و اهمیت گره‌های مجاور تعیین می‌شود. در این نقشه کشور پراهمیت در مرکز نقشه قرار دارند. همچنین طیف رنگ‌های زرد پررنگ تا زرد کم‌رنگ نشان‌دهنده وزن چگالی است. از این‌رو کشور اندونزی، هندوستان، پاکستان و امریکا بیشترین چگالی را در شبکه کشورها داشته‌اند.

نتیجه‌گیری

مطالعات بانکداری اسلامی، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حوزه‌های تحقیق در عرصه مالی و اقتصادی، به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه محققان، سیاست‌گذاران و فعالان اقتصادی قرار گرفته است. رویکرد علم‌سنجی به این مطالعات، به‌ویژه در دو دهه اخیر، کمک شایانی به درک عمیق‌تر و تحلیل بهتر تحولات و روندهای علمی در این زمینه کرده است. علم‌سنجی، به‌عنوان یک ابزار تحلیل کمی و کیفی، امکان بررسی میزان تولید علمی، ارزیابی تأثیرگذاری مقالات و شناسایی روندهای تحقیقاتی را فراهم می‌آورد. در این تحقیق، بررسی رویکرد علم‌سنجی به مطالعات بانکداری اسلامی نشان می‌دهد که این حوزه به‌طور چشمگیری در حال رشد است و توجه به آن به‌ویژه در کشورهای اسلامی و در حال توسعه، به‌طور پیوسته در حال افزایش است. تحلیل‌های علم‌سنجی نشان می‌دهند که تولید مقالات در زمینه بانکداری اسلامی در سال‌های اخیر به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافته و این موضوع به‌ویژه در دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی معتبر در کشورهای اسلامی و غربی، به‌عنوان یک حوزه تحقیقاتی پرتعداد شناخته می‌شود. اما هیچ مدرکی از کشور ایران در اسکوپوس در حوزه علم باز نمایه نشده است.

در تحلیل علم‌سنجی، علاوه بر رشد کمی مقالات، الگوهای همکاری بین‌المللی نیز به‌وضوح قابل مشاهده است. پژوهشگران و نویسندگان از کشورهای مختلف، از جمله کشورهای اسلامی و غیر اسلامی، در حال همکاری در پروژه‌های تحقیقاتی مشترک

هستند که این امر به ارتقاء کیفیت و تنوع تحقیقات کمک کرده است. به‌ویژه، همکاری‌های بین‌المللی و تبادل دانش میان محققان از کشورهای مختلف، موجب ارتقاء استانداردهای تحقیق و گسترش افق‌های جدید در مطالعه بانکداری اسلامی شده است.

درنهایت، رویکرد علم‌سنجی به مطالعات بانکداری اسلامی نه تنها به درک بهتر و تحلیل دقیق‌تر این حوزه کمک کرده، بلکه زمینه‌ساز ارتقاء کیفیت تحقیقاتی و توسعه دانش در این زمینه نیز شده است. این تحقیق به‌طور شفاف نمایانگر مسیر پیشرفت و نقاط قوت و ضعف موجود در این حوزه است و می‌تواند به‌عنوان مبنای تصمیم‌گیری‌های آینده و جهت‌گیری‌های پژوهشی در زمینه بانکداری اسلامی مورد استفاده قرار گیرد. ارتقاء مستمر روش‌های تحقیق، افزایش همکاری‌های بین‌المللی و توجه به مباحث نوین، می‌تواند به تسریع توسعه و ارتقاء بانکداری اسلامی و تأثیر مثبت آن بر اقتصاد جهانی کمک نماید.

می‌توان گفت که مطالعات مروری از نوع کتاب‌شناختی سابقه طولانی در مطالعات علم‌سنجی دارند؛ اما تلفیق این نوع مطالعه مروری با استفاده از تحلیل شبکه‌های اجتماعی موضوعی جدید و به‌روز است. این مقاله درصدد است با تلفیق مطالعات مروری از نوع کتاب‌شناختی با تحلیل شبکه‌های اجتماعی، تولیدات علمی و تحقیقات انجام‌شده در زمینه بانکداری اسلامی طی بیش از سه دهه (از ۱۹۸۵ تا ۲۰۲۴ میلادی) را مورد بررسی و تجزیه تحلیل قرار دهد. دلیل انتخاب بانکداری اسلامی توجه به تأکید سیاست‌گذاران و تصمیم‌سازان کشور در این زمینه بوده است. مروری بر ادبیات پژوهشی نیز نشان داد که بانکداری اسلامی در مراحل گوناگون زندگی افراد از اهمیت بالایی برخوردار است. بانکداری اسلامی به اشکال مختلف و در بیشتر کشورها متداول بوده، اما این روزها اقبال زیادی پیدا کرده و توجه بسیاری را معطوف به خودساخته است.

همچنین ایران به عنوان یکی از پیشگامان بانکداری اسلامی در جهان، نقش مهمی در توسعه و گسترش این نظام مالی ایفا می‌کند. با وجود چالش‌هایی که وجود دارد، فرصت‌های بسیار خوبی برای رشد و توسعه بانکداری اسلامی در ایران وجود دارد. برای تحقق این پتانسیل، نیاز به همکاری و هماهنگی بین بانک‌ها، دولت، نهادهای علمی و پژوهشی و سایر ذینفعان است. همچنین یافته‌های این پژوهش‌ها می‌تواند به‌عنوان چراغ روشنی پیش روی محققان، دانشجویان و اساتید مختلف در داخل کشورمان باشد تا بتوانند وضعیت جاری و روندهای موجود در موضوع خاص را با دقت مورد بررسی قرار بدهند. باتوجه به رشد و توسعه علم و ضرورت آگاهی یافتن از آخرین یافته‌های علمی در حوزه‌ای خاص، پیشنهاد می‌شود با اجرای پژوهش‌های از این دست در سایر زمینه‌ها، موضوعات و رشته‌ها امکان دستیابی به چشم‌اندازهای پولی از تحقیقات انجام‌شده در زمینه‌ای خاص برای محققان و دانشجویان مختلف فراهم شود.

پیشنهادهای کاربردی:

- برگزاری دوره‌های آموزشی برای کارکنان در زمینه فقه اسلامی، اصول بانکداری اسلامی و محصولات و خدمات جدید بسیار مهم است.
- ایجاد فضایی برای پژوهش و نوآوری در حوزه بانکداری اسلامی و حمایت از پژوهشگران می‌تواند منجر به توسعه محصولات و خدمات جدید و بهبود فرایندها شود.
- ایجاد ارتباط با دانشگاه‌ها و مراکز علمی برای انجام تحقیقات مشترک و استفاده از ظرفیت‌های علمی آن‌ها.
- شناسایی و ارزیابی دقیق ریسک‌های مرتبط با بانکداری اسلامی و تدوین برنامه‌های مدیریت ریسک.
- اطمینان از رعایت تمام قوانین و مقررات مرتبط با بانکداری اسلامی.
- ترویج فرهنگ اسلامی و ارزش‌های اخلاقی در جامعه.

با اجرای این پیشنهادها، مدیران می‌توانند به توسعه پایدار بانکداری اسلامی کمک کنند و جایگاه بانک‌های اسلامی را در بازار مالی تقویت کنند.

منابع

- غفاری، آتنا و سلیمی، مریم و نعمتی، زهرا، ۱۴۰۳، بررسی اثر ربا در بانکداری اسلامی، نهمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات بین‌رشته‌ای در مدیریت و مهندسی، تهران.
- خالوزاده، فرشاد، ۱۴۰۲، شناسایی و اولویت بندی اجرای موانع بانکداری اسلامی در ایران، اولین همایش ملی پژوهش‌های نو پدید در حسابداری، مالی، مدیریت و اقتصاد با رویکرد توسعه اکوسیستم نوآوری، تهران
- احمدی، امین و مرادنژادحصاری، وحید، ۱۴۰۲، نقش نظام بانکداری اسلامی و قرض الحسنه در حمایت از تولید، ششمین کنفرانس بین‌المللی ایده‌های نوین در مدیریت، اقتصاد، حسابداری و بانکداری.
- کاظم زاده، عماد و شهبازپور، رومینا، ۱۴۰۲، مقایسه بانکداری اسلامی با بانکداری غیر اسلامی و راه‌های برون رفت از چالش‌ها، نوزدهمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و توسعه.
- خلیلی، همایون، ۱۴۰۲، بانکداری اسلامی و رهنمودهای آن در ایران، هفتمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، حسابداری، بانکداری و اقتصاد ایران، مشهد.
- صفری گرایلی، مهدی و جمشیدی نژاد، وحید، ۱۴۰۳، مولفه‌های بانکداری اسلامی در حکمرانی متعالی؛ رهیافت انتقادی به الگوی معاصر، اولین همایش ملی اسوه حسنه با محوریت حکمرانی متعالی: چالش‌ها و راهبردها، گرگان.
- فروزیا، امیررضا، ۱۴۰۳، ویژگی‌های بانکداری اسلامی در قانون ایران، نهمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، حسابداری، بانکداری و اقتصاد ایران، مشهد
- Agheli, M., NikMenesh, Sh., Rashidi, H., & Jalali, P. (2023). Training on thesis writing and scientific article writing. first edition, Tehran: Dibagaran Book Institute. (In Persian)
- Andespa, R., Yeni, Y. H., Fernando, Y., & Sari, D. K. (2024). A systematic review of customer Sharia compliance behaviour in Islamic banks: determinants and behavioural intention. *Journal of Islamic Marketing*, 15(4), 1013–1034.
- Avdukic, A., & Asutay, M. (2024). Testing the development impact of islamic banking: Islamic moral economy approach to development. *Economic Systems*, 101229.
- Morshed, A. (2024). Comparative analysis of accounting standards in the Islamic banking industry: a focus on financial leasing. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*.
- Iqbal, M., Hakim, L., & Aziz, M. A. (2024). Determinants of Islamic bank stability in Asia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, (ahead-of-print).
- Pala, F., Erdoğdu, A., Ali, M., Alnori, F., & Barut, A. (2024). Analyzing the linkage between Islamic financial literacy and Islamic banking services adoption: evidence from Turkey. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 15(5), 784–817.
- Hassan, M. K., İslam, M. T., Ahmed, Z., & Sarker, J. I. (2023). Islamic banking in Bangladesh: a literature review and future research agenda. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 16(5), 1030–1054.
- Jan, A., Rahman, H. U., Zahid, M., Salameh, A. A., Khan, P. A., Al-Faryan, M. A. S., ... & Ali, H. E. (2023). Islamic corporate sustainability practices index aligned with SDGs towards better financial performance: Evidence from the Malaysian and Indonesian Islamic banking industry. *Journal of Cleaner*

Production, 405, 136860.

Hanic, A., & Smolo, E. (2023). Islamic approach to corporate social responsibility: an international model for Islamic banks. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 16(1), 175–191.

Alshater, M. M., Khan, A., Hassan, M. K., & Paltrinieri, A. (2023). Islamic banking: past, present and future. *Journal of College of Sharia and Islamic Studies*, 41(1).

Nabella, S. D., Rivaldo, Y., Sumardin, S., Kurniawan, R., & Sabri, S. (2023). the Effect of Financing on Islamic Banking Assets With Non-Performing Finance As a Moderating Variable in Indonesia. *Jurnal Ekonomi*, 12(01), 998–1004.

Iqbal, M., Hakim, L., & Aziz, M. A. (2024). Determinants of Islamic bank stability in Asia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, (ahead-of-print).

Meskovic, A., Kozarevic, E., & Avdukic, A. (2024). The influence of national and individual Islamic governance on Islamic banks' social performance. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 15(6), 911–941.

Ahmad, M., Zafar, M. B., & Perveen, A. (2024). Consumer shift behavior from conventional to Islamic banking: decision-making analysis through AHP. *Journal of Islamic Marketing*, 15(5), 1280–1302.